

REÁLPOLITIKA VAGY ÖNFELADÁS? – Bíró Tamás és Gábor György vitája

Izgalmas vita bontakozott ki a facebookon Gábor György: A modern Európa már nem üldöz, csak „óvatosan elhatárolódik” című cikke alatt, mely annak apropóján született, hogy a hollandiai Concertgebouw törölte a hanukkai koncertet, mert fellépett volna rajta Shai Abramson, az izraeli hadsereg kántora. A vita másik résztvevője az eredeti cikk filozófus szerzője mellett Bíró Tamás nyelvész, hebraista, mindketten az Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem oktatói. A vitafolyam megérdemli az önálló közlést, ezt olvashatják alább.

Bíró Tamás:

Érdemes elolvasni a Concertgebouw nyilatkozatát is: <https://www.concertgebouw.nl/en/press/statement-het-concertgebouw-t-a-v-chanoeka-concert>. A hanukkai koncertek több mint tízéves hagyományát szívesen folytatnák, de az IDF főkántorát nem szeretnék látni ebben a kiélezett társadalmi helyzetben. A B’nai Brith által szervezett 2022-es hanukkai koncerten Shai Abramson még felléphetett (<https://www.concertgebouw.nl/en/concerts/2180482-bnai-brith-chanukah-concert>). Más fellépőt kértek, de a szervező Stichting Chanukah Concert nevű alapítvány ragaszkodott (dafke?) az IDF főkántorához.

Valóban kultúrák összeecsapásáról van szó szerintem. A holland kultúrában hihetetlenül (akár magyar, akár izraeli ésszel felfoghatatlanul) erős a kompromisszumra való törekvés igénye. Ezzel szemben zsidó oldalról nyilván fontos annak demonstrálása, hogy az izraeli hadsereg főkántora is kóser. Mivel több hónapnyi tárgyalás után sem jutottak megoldásra, a Concertgebouw radikális lépést választott, ami ismét nem meglepő a holland kultúrát ismerők számára. A zsidó oldal ezzel kikényszerített egy ilyen mondatot a nyilatkozatban: „For Het Concertgebouw, the decisive factor is the IDF’s active involvement in a controversial war...” Innen kezdve ezt a mondatot véres kardként lehet körbehordozni, hogy lám-lám a holland társadalom beadta a derekát az iszlámizmusnak, behódolt, mert félnek.

Én, a magam részéről, belementem volna egy másik kántor fellépésébe, hogy a koncertet meg lehessen tartani, bizonyítva, hogy a zsidóság továbbra is integráns része a holland kultúrának. Win-win szituáció. A hollandok egyszerűen nem értik

az izraeli dafke kultúrát, mivel náluk a win-win megoldásokra való törekvésnek van ősi hagyománya. Vannak, akik a hajózásra, mások a gátépítésre vezetik vissza azt, hogy a holland kultúra évszázadok óta az együttműködésre és a kompromisszumokra törekszik. Ennek a két kultúrának az összecsapását látjuk itt. Megértem, hogy magyar-zsidó oldalról az izraeli kultúra áll sokakhoz közelebb, és ezért megértik, hogy a Stichting Chanukah Concert dafke ragaszkodott az IDF főkántorához. De kéretik elfogadni (ha nem is egyetérteni), hogy van itt egy ettől eltérő, sok évszázados holland kultúra is.

Gábor György:

Tamás, engeddd meg, hogy elborzasztó szövegedre (szövegeidre) bővebben reagáljak. Nem kedvtelésből teszem, hanem mert érveidet rendkívül kártékonynak, sőt korunk egyik legjellemzőbb, mérgező gondolkodásmódjának tartom. Ezért nézd el nekem, hogy helyenként akaratlanul is keményen fogalmazok. Illetve ne nézd el, hanem inkább vedd komolyan.

A szöveg egyik alapvető tévedése, hogy a kompromisszumot mint önértéket állítja be, függetlenül attól, milyen ügyben, kikkel és milyen morális tétellel jönne létre. A holland konszenzuskultúra (a poldermodel) valóban mélyen gyökerezik, de nem etikai, hanem praktikus természetű: az együttműködés a túlélés feltétele volt a tenger ellen. Ez azonban nem univerzális erkölcsi parancs, hanem konkrét történeti adaptáció. A zsidó kultúrában a dafke (a „mégis”, „ellenállva”, „a tiltás dacára is”) nem szeszély, hanem etikai ellenállás. A zsidó hagyomány számára vannak helyzetek, ahol kompromisszum nem érény, hanem bűnrészesség lenne — ahol a morális tartás épp a kompromisszum megtagadásában áll. E két kulturális logika között nem „összecsapás” van, hanem aszimmetria: az egyik a béke érdekében hajlik, a másik az igazság érdekében áll ellen.

Amikor a szöveg a holland „win-win” kultúra abszolút felsőbbrendűségét tételezi, valójában a moralitás árán vásárolt béke apológiáját kínálja. Ez nem kultúraérzékenység, hanem erkölcsi relativizmus. A „win-win” érvelés cinikus félreértelmezését kínálok, ugyanis a „win-win” javaslat a fenti érvelésben nem valódi együttműködés, hanem a nyomásnak való meghajlás. A „win” csak látszólagos: az egyik fél (a zsidó szervezet) elveszíti a döntés szabadságát, a másik (a Concertgebouw) megszabadul a politikai felelősségtől. Ez nem kompromisszum, hanem asszimilációs gesztus — politikai ár ellenében. A javaslat mögött tehát a logika a következő: „Engedjünk a nyomásnak, hogy megmutassuk: képesek vagyunk nem zsidónak látszani.” Ez a klasszikus defenzív kisebbségi alkalmazkodás érvrendszere, amely nem az integrációt, hanem a láthatatlanná válást szolgálja. Az üzenet így az, hogy „csak akkor fogadnak el minket, ha letagadjuk, kik vagyunk, vagy kit képviselünk”. Ezzel a javaslat a Concertgebouw diszkriminatív gesztusát nem ellensúlyozná, hanem normalizálná.

A „dafke”-fogalmat totálisan félreismered: a jelen esetben az nem provokáció, hanem identitás-etika. A szöveg a dafke kultúrát pszichológiai vagy temperamენტumbeli különbségeként kezeli, holott ez morális és teológiai fogalom. A dafke nem azt jelenti, hogy „mert csak azért is”, hanem azt, hogy „mert tiltják, tehát meg kell őriznem önazonosságom”. Ez az etikai konzisztencia gesztusa, nem dacre-akció. Ha a zsidó szervezet a tiltás hatására más kántort keresett volna, azzal épp azt az alapelvet árulta volna el, amely a hanukkai ünnep jelentését hordozza: a fény nyíltan vállalt győzelmét a sötétség fölött. Az ünnep emlékezete önazonosság, nem protokolláris „win-win”. Egy hanukkai koncert lemondása fájdalmas, de méltóságteljesebb, mint a hit és identitás diszkrét visszavonása. A dafke itt nem macacosság, hanem morális fényforrás.

Elérmisztően hibás az az ok-okozati összefüggés, amit konstruálsz, s nem fogod fel: nem a zsidó szervezet rombolta a reputációt, hanem a lemondás maga. A szöveg azt sugallja, hogy a zsidó szervezet tette tönkre „a zsidó image-et”, mert nem engedett. Ez fordított logika. A reputációt nem az önazonosság vállalása rombolja, hanem a másik fél kirekesztő döntése. Ez az érvelés retorikailag a klasszikus áldozathibáztató struktúra: „Ha nem viselkedtetek volna ennyire nyíltan zsidóként, nem zártak volna ki titeket.” Ez a mondat logikailag és erkölcsileg ugyanabba a családba tartozik, mint a nők hibáztatása a zaklatásért („nem kellett volna úgy öltöznöd”). A zsidó szervezetnek nem kötelessége a másik fél antiszemitizmusát „kulturális érzékenységből” kompenzálni.

Elrettentő, amit propagálsz: konkrétan a „realizmus” mögé bújtatott morális kapituláció. A szöveg magát „réálpolitikainak” mutatja, de valójában az önfeladás normalizált retorikája. Az, hogy „ebben a közegben inkább mutassuk, hogy tudunk alkalmazkodni”, nem stratégia, hanem a megfélemlítés belsővé tétele. Aki az identitását a diszkriminációhoz igazítja, az hosszú távon a diszkrimináció logikáját szentesíti. Ha minden intézmény és szervezet így gondolkodik, a következő lépés mindig az lesz, hogy „inkább ne legyen izraeli, inkább ne legyen zsidó, inkább ne legyen látható”. Ez nem „win-win”, hanem self-erasure, vagyis az önkitörlés politikája. A kulturális különbségre hivatkozás fogalmi és történeti tévedés vagy szándékos csúsztatás, afféle ál-semlegesítés. A szöveg finomnak tűnik (legalábbis ravasz módon annak kíván látszani), mert a konfliktust „kulturák különbségeként” mutatja be. Ez azonban veszélyes semlegesítés. A Concertgebouw döntése nem kulturális, hanem politikai-erkölcsi aktus volt: egy vallási eseményt lemondtak, mert annak egyik szereplője izraeli katonai pozíciót tölt be. Ez nem a „kompromisszumkultúra” megnyilvánulása, hanem morális gyávaság és a politikai nyomásnak való engedés. A kultúrák különbségére való hivatkozás itt retorikai elkenés: relativizálja a diszkriminációt, mintha az egyszerűen „más civilizációs logika” volna. De az antiszemitizmus nem kulturális különbség kérdése,

hanem..., ám ezt – egyre halványuló reményeim dacára – talán még nem szükséges számodra kifejtennem.

Érvelésed ijesztő következménye: a normalizált félelem. A fenti logika hosszú távon azt üzeni: „Ha nem akarod, hogy elutasítsanak, viselkedj kevésbé zsidóként.” Ez a belsővé tett félelem retorikája, az, amelyben a kisebbség saját magát fegyelmezi a többség elvárásai szerint. Ebből nem lesz sem integráció, sem tiszteltet, csak önkéntes láthatatlanság.

Vagyis: a fenti érvelés hibája tehát nem egyszerűen taktikai, hanem etikai. A kompromisszumkultúra dicsérete itt a morális bátorság kritikájává válik. A dafke itt nem provokáció, hanem identitás-etika, az, ami megakadályozza, hogy a félelem és az alkalmazkodás váljon a zsidó jelenlét normájává Európában.

Ha egy hanukkai koncert a „békéért” való önmegtagadás jelképévé válik, akkor a fény gyertyái már nem a sötétséget oszlatják, hanem a félhomályt legitimálják.

Bíró Tamás:

Kedves Gyuri, köszönöm, hogy ilyen alaposan kifejtetted az álláspontodat. Engedd meg, hogy vitatkozzam veled.

A Pirké Avot szerint „tudd, hogy mit felelsz az apikoresznek”. Maimonides ezt úgy értelmezi, hogy tanuld meg az apikoresz tudományokat, hogy az apikoreszt a saját nyelvén, a saját érvrendszere segítségével tudd megcáfolni. Hasonlóképpen gondolom: ha a hollandiai zsidóság Hollandiában szeretne boldogulni, akkor a holland kultúra játékszabályai szerint kell játszania. A poldermodellt kell követnie. Ezt nem tartom önfeladásnak. Őseink jiddisül vagy németül beszéltek egymással, de megtanultak magyarul, hogy a környezetükkel tudjanak kereskedni, ill. általában kommunikálni. Mi már magyarul beszélgetünk egymással itt is, személyesen is. Ennek ellenére, azt hiszem, mindketten ragaszkodunk a zsidóság értékeihez (ill. ahhoz, amit mi magunk annak tartunk). Tehát a környezethez való alkalmazkodás, pláne praktikus célokból, mint a fenti esetben, egyáltalán nem jelenti az elvek feladását. Ha már hanukka: szemben a hagyományos, harcias értelmezéssel, számomra hanukka annak az ünnepe, hogy a judaizmus úgy tudta integrálni a görög környezete értékeit, hogy közben megőrizte saját zsidó értékeit is.

Nem neked kell magyaráznom, hogy milyen szimbolikus jelentősége van annak, hogy tavaly tizedik alkalommal szerveztek hanukkai koncertet a Concertgebouwban. (Nem neked, hanem másoknak: ez Hollandiában szinte olyan, mintha a Parlamentben gyűjtanánk hanukkagyertyát.) Ezzel szemben a visszavonulás a megszokott zsidó helyszínekre, szinte már-már visszatérés a gettóba. Ezért gondolom azt, hogy egy kompromisszummal többet nyert volna a zsidóság, mint az elvekhez való dafke ragaszkodással.

Mindezt a saját értékrendem szempontjából írom, ami (felvállalom) közel áll a holland értékrendszerhez. Másrészt azért írom, mert ez a történet Hollandiában

zajlik, tehát az ottani zsidó és nem zsidó társadalom az ottani értékrend szerint fogja megítélni. De elfogadom, hogy másoknak más az értékrendje, és nem szeretném a saját és/vagy a holland értékrendszert abszolutizálni. Ezért zártam ezzel a hozzászólásomat: „Megértem, hogy magyar-zsidó oldalról az izraeli kultúra áll sokakhoz közelebb, és ezért megértik, hogy a Stichting Chanukah Concert dafke ragaszkodott az IDF főkántorához. De kéretik elfogadni (ha nem is egyetérteni), hogy van itt egy ettől eltérő, sok évszázados holland kultúra is.”

Gábor György:

Kedves Tamás, köszönöm, hogy reagáltál. A különbség köztünk nem hangnemi, hanem etikai természetű. A vita téje nem az, hogy melyikünk értékeli jobban a holland kompromisszumkultúrát, hanem hogy lehet-e morális kérdést kulturális különbséggé relativizálni.

A Pirké Ávot által idézett mondat („tudd, mit felelsz az apikoresznek”) Maimonidesnél nem a beilleszkedés, hanem a kritikai értelem parancsa: nem azt mondja, hogy vedd át az apikoresz nyelvét, hanem hogy ismerd meg, hogy képes légy megcáfolni. A tudás eszköz a szellemi önvédelemhez, nem az identitás feladásának igazolása. Az, hogy őseink megtanultak magyarul, nem önfeladás volt, hanem kommunikáció; az, hogy a zsidó szervezetnek „meg kell tanulnia a poldermodell nyelvét”, viszont nem kommunikáció, hanem önkorrekció egy másik erkölcsi rendszerhez.

A holland „játékszabályok” követése csak akkor volna értéksemleges, ha nem morális tétekről beszélünk. De itt nem a víz ellen épített gátakról van szó, hanem arról, hogy kinek a döntése számít legitimnek, ha diszkrimináció történik. A „játékszabály” ebben az esetben az, hogy a zsidó fél tegyen engedményt a politikai nyomás miatt – és ez nem kultúra, hanem moralitás kérdése.

A hanukkát „a hellenisztikus értékek integrációjaként” értelmezni teológiai tévedés: a hanukka éppen az asszimiláció elutasításának ünnepe. A makkabeusok története nem arról szól, hogy megtanulták a görögök nyelvét, hanem hogy nem imádták a görög isteneket, még akkor sem, ha ez a politikai racionalitás szerint hasznosabb lett volna. Hanukka tehát nem az integráció, hanem az azonosság etikai kockázatvállalásának ünnepe.

Amikor azt írod, hogy a hanukkai koncert lemondása „visszavonulás a gettóba”, azzal akaratlanul is a láthatóságot kevered össze a szolgálattelkűséggel. Nem az vonul vissza, aki nem hajlandó kompromisszumot kötni az önazonosság rovására, hanem az, aki elfogadja, hogy csak a többség feltételei között lehet jelen. A gettó nem a fizikai tér, hanem a belső engedelmesség tere.

Érvelésed kulcsmondata, hogy „az ottani társadalom az ottani értékrend szerint fogja megítélni”. Igen, de a kérdés éppen az, hogy milyen erkölcsi joga fogja megítélni. Az igazság nem többségi vélemény kérdése. A moralitás nem alkalmaz-

kodási ügy. A zsidó etika éppen abban áll, hogy a közösségi nyomással szemben is őrzi az igazságot – dafke.

A „kultúra” fogalmának ilyen használata — mintha minden értékrend egyformán legitim volna saját kontextusában — a legmodernebb formája annak, amit régen erkölcsi gyávaságnak hívtak. A zsidó történelem egyik legfontosabb tanulsága, hogy ha a félelmet kulturális érvnek öltöztetjük, az mindig az elnémulásunkkal végződik.

A vita tehát nem a holland és a zsidó kultúra között húzódik, hanem a megalkuvás és a méltóság között. Hanukka lényege, hogy a fényt nem lehet „helyi szokásokhoz igazítva” meggyújtani. A fény vagy világít, vagy nincs.

Bíró Tamás:

Kedves Gyuri, nagyon köszönöm, azt gondolom, egy értékes és izgalmas vitát folytatunk, amiben nagyon hasznos pro és kontra érvek merülnek fel.

Sajnálom, hogy nem nyerte el tetszésedet a hanukka-újraértelmezésem. Azt gondolom, hogy nem jöhetett volna létre a rabbinikus zsidóság, ha a hellenizmusba beolvadtak volna a zsidók. De akkor sem, ha teljesen elzárkóznak a külvilágtól, bezárkóznak a saját buborékjukba. Nem kell neked bizonygatnom, hogy hány különféle szinten hatott a hellenizmus és a római kultúra a rabbinikus zsidóság kialakulására. Én hanukkakor azt ünneplem, hogy egy goldziheri értelemben vett élő hagyomány maradt a zsidóság, amely egyszerre lehetett hű önmagához, és újult meg a változó világban. Mindkét világ értékeit magáévá tette, és ebből a szintézisből hozott létre egy új, harmadik világot. Tisztában vagyok azzal, hogy ez egy unortodox megközelítés, de nagyon is belefér a pozitív-historikus zsidóságba.

Hanukától eltávolodva: a mai zsidóság nem a zelóták örököse, de nem is a rómaiaknak behódoló Josephusé, hanem a rómaiak segítségével önmagukat átmentő és újradefiniáló Johanan ben Zakkajé. (Legalábbis ez a Babilóniai Talmud „historiográfusának” az önképe.) A kompromisszum és az együttműködés nem azonos a megalkuvással és az önfeladással.

Hasonlóképpen fontosnak tartom, hogy az amszterdami zsidóság (amelynek egy ideig magam is része voltam, még ha periférikusan is) ne zárkózzon be Buitenveldertbe és Amstelveenbe. A Concertgebouwban tartott hanukkai koncert hiddat képez a holland zsidóság és az össz-holland kultúra között. Jobban hirdeti hanukka csodáját, mint akárhány hábádos köztéri gyertyagyújtás. Szimbolikus térfoglalás: a zsidóság megjelenik a holland kultúra egyik emblematisztikus pontján, de a holland kultúra is megjelenik a zsidó közösség életében (amely egyébként egyre távolodna a holland és a holland-zsidó gyökereitől). Ezért egy kompromisszumos megoldást is jobbnak, hasznosabbnak tartok, mint a tízéves hagyomány megszakítását. A Concertgebouw és a Stichting Chanukah Concert közös munkájának

megszakadása ugyanakkor egy nagyobb szakítás szimbolikus kifejezésének tűnik nekem.

Éppen ezért nem gondolom azt sem, hogy a korábbi hozzászólásod „csúszós lejtő” típusú érvelése helyes lenne. Ha most beáldozzuk azt, hogy az IDF főkántora lép fel, abból nem az következik, hogy jövőre már egyáltalán nem léphet fel izraeli, két év múlva pedig zsidó se. Épp ellenkezőleg, ha most beáldozzuk azt, hogy az IDF főkántora lép fel, ezzel megmentjük annak a lehetőségét, hogy jövőre és két év múlva is lehessen hanukkai kántorkoncert a Concertgebouwban. Ezzel megmentjük a zsidó kultúra egy szimbolikus hídfőállítását a holland kultúrában és társadalomban. És talán három év múlva, egy megváltozott közhangulatban, akár még az IDF főkántora is felléphet, ahogy három évvel ezelőtt még felléphetett.

Tarts nyugodtan naivnak. Ezt bevállalom örömmel. Engedelmeddel, azt elengedem a fülem mellett, hogy a megalkuvást és a gyávaságot képviselném, mert az sértés lenne.

Biró Tamás:

Ui.: Azt nem gondolom, hogy olyan létezne, hogy valaki teljesen függetleníteni tudná magát a külvilág nyomásától. (Na jó, a mártírok tettek így, de az egész világ nem válhat mártírrá.) Még egy nagyhatalom vagy egy úgymond „szuverén” állam is függ külső tényezőktől. Hát még egy kisebbségben élő közösség. („Imádkozz a hely békéjéért...”) Mindenkinek meg kell hoznia a maga kompromisszumait. A Stichting Chanukah Concert-nek is. A Concertgebouw-nak is (akire nyilván nyomást gyakorol a politika, az adományozók, a közhangulat stb.). Ezért szerintem nem az a kérdés, hogy enged-e valaki a nyomásnak, hanem megtalálja-e a szerinte optimális megoldást, a kiutat az egymásnak ellentmondó tényezők csapdájából. Ahogy fentebb mindketten írjuk, itt valóban van egy kulturális különbség a pragmatikus, a konfliktusokat win-win megoldások és kompromisszumok keresésével megoldani próbáló holland modell és az ennél délibb-keletibb, a win-lose vagy lose-win megoldástól sem visszariadó modellek között. A win-win megoldás, a mindkét félnek a legkisebb arcvessztéssel járó megoldás megkeresése a holland kultúrában nem jár együtt azzal, hogy ki-ki feladja a saját értékrendjét. Tudomásul veszik a pragmatikus, kompromisszumos megoldását a nehéz helyzetnek, és tisztában vannak vele, hogy utána mindenki emelt arccal, saját értékrendjét megőrizve megy tovább. A kompromisszum csak a mi kultúránkban tűnik arcvessztésnek, a gyengeség jelének, önfeladásnak.

Gábor György:

Kedves Tamás, köszönöm a részletes reakciót. Egyetérték, hogy a vita izgalmas és fontos: nem személyes, hanem a zsidó történelem önértelmezésének kérdése. Épp ezért próbálok most nem morális, hanem történeti-filológiai szinten válaszolni, mert a szöveged történetképe több ponton súlyosan torzít, és ez a torzítás visszahat az etikai következtetéseidre is. A válaszomat a jobb áttekinthetőség kedvéért pontokba szedem.

1. Az I. századi zsidóság sokszínűsége – nem bináris struktúra

A zsidóság az I. században nem állt két pólus között: „zelóták” és „Josephus Flavius” között. Josephus – akire te is hivatkozol – maga írja le (Bell. II. 119–166; Ant. XVIII. 11–25), hogy négy fő irányzat létezett: a farizeusok, a szadduceusok, az esszénusok és a negyedik „negyed”, a zelóták vagy a „negyedik filozófia”.

Ezek mellett viszont ott volt: a diaszpóra-zsidóság rendkívül sokféle világa (Alexandriától Babilonig, Antiokhiától Rómáig), a messianisztikus csoportok és apokaliptikus mozgalmak (például a Qumrán-közösség vagy a később „kereszténynek” nevezett irányzatok), és a betérő népek és közösségek (mint Adiabéné királyi családja, vagy római patríciusok, akik a zsidóságot mint etikai alternatívát választották).

A zsidó világ tehát nem a kompromisszum és ellenállás kettősségében létezett, hanem egy soknyelvű, sokkultúrájú, polifon térben, amelynek része volt a görögül író Philón éppúgy, mint a júdeai arámi nyelvű paraszt. A „Johanan ben Zakkaj vagy zelóták” választás így anakronisztikus leegyszerűsítés – nem volt ilyen bináris helyzet, és főként: Johanan ben Zakkaj sem volt a kompromisszum prófétája.

2. Johanan ben Zakkaj – nem a megalkuvás, hanem a túlélés teológusa

A ben Zakkajról szóló hagyomány (Git. 56a–b) nem politikai kompromisszumról, hanem egzisztenciális megőrzésről szól: a Tóra tanulásának folytonosságát menti át, nem a rómaiakkal való „win-win” alkut. Ben Zakkaj nem mond le semmiről – a Tóra-tanulást menti át Jabnéba, miközben a politikai hatalom (és a templom) elvész. Ez nem „kompromisszum”, hanem vallási rekonstrukció a romokon. A „rómaiak segítségével újradefiniálódó zsidóság” toposza utólagos, 19. századi pozitívista félreolvasás. A Babiloni Talmud szerkesztői nem „realista” hőst csináltak belőle, hanem egy olyan mestert, aki felismerte: a szentség nem köthető térhez, csak tanuláshoz. Ez nem poldermodell, hanem szövetségteológiai újraértés: a Tóra helyettesíti a templomot, nem a kompromisszum.

3. Hanukka – nem szintézis, hanem identitásrekonstrukció

Hanukka teológiai lényege épp az, amit a szövegged megpróbál átírni: nem a hellenizmus integrációja, hanem a szentség és a profán határának megőrzése. A makkabeus felkelés nem kulturális nyitás, hanem vallási tisztasági harc volt, és a rabbinikus hagyomány, amikor „spiritualizálja” a történetet (a katonai győzelem helyett az olaj csodáját emeli ki), nem integrálja a hellenizmust, hanem a politikai erő helyett az isteni világosságot állítja középpontba. A rabbinikus zsidóság valóban sokat merített a hellenisztikus kultúrából, de nem a hanukka értelmében, hanem későbbi, intellektuális szűrőn át: a filozófia, a logika, a retorika terén. De a hanukka maga nem a kompromisszum ünnepe, hanem annak megtestesülése, hogy „mert tiltják, tehát meg kell gyűjtanom a fényt.”

A te „integratív” olvasatod épp azt teszi, amit a hanukka üzenete tilt: a fény helyett a félhomályt ünnepli.

4. A „kompromisszum” mint történeti félreértés

Azt írod: „A kompromisszum és együttműködés nem azonos a megalkuvással.”

Valóban nem. De a kérdés nem ez. A kérdés az, hogy van-e olyan helyzet, ahol a kompromisszum már nem együttműködés, hanem önfeladás. A történelmi példaid azonban mind túlélési modellek, nem „win-win stratégiák”: Ben Zakkaj nem kompromisszumról tárgyalt a rómaiakkal, hanem kimenekült egy égő városból.

A babiloni rabbik nem kompromisszumot kötöttek, hanem újrateremtették a tanházat száműzetésben. A diaszpóra közösségek nem a „kultúra játékszabálya-ihoz” alkalmazkodtak, hanem megtanulták, hogyan maradhatnak zsidók idegen közegben.

A történelmi analógia tehát nem a „win-win Hollandia”, hanem az egzisztenciális morális felelősség: mit őrzünk meg akkor, amikor mindent elveszítünk.

5. A „csúszós lejtő” nem logikai hiba, hanem történeti tapasztalat

Azt írod, nem következik, hogy „ha ma engedünk, holnap már nem léphet fel izraeli sem”.

Sajnos dehogynem. A történelem logikája nem determinista, de a precedens logikája működik. A 19–20. századi Európa bővelkedik olyan példákban, amikor az első engedmény még „praktikus” volt, a második „kulturálisan indokolt”, a harmadik „politikai realitás” – és mire feleszméltünk, a negyedik már morális katasztrófa volt.

Ezért nem „pánikretorika” a csúszós lejtő, hanem történeti reflex: az a tapasztalat, hogy a félelemhez igazított önkorrekció sosem marad elszigetelt aktus.

6. A „híd” metaforája

A Concertgebouw és a zsidó közösség közötti „híd” képe szép, de félrevezető. Híd ott épül, ahol két fél egyenrangúan lép át egymás felé. Ha az egyik fél feltételeket szab („csak akkor, ha nem izraeli katonatiszt”), az nem híd, hanem engedelmeségi teszt.

Ez nem integráció, hanem láthatósági korlátozás – kulturálisan békés, politika-ilag gyáva, morálisan üres.

7. A záró gondolat – a „hely békéje” nem kompromisszum, hanem felelősség

Az idézett mondas, „Imádkozz a hely békéjéért” (Jer 29:7; Avot 3:2), valóban a politikai realizmus zsidó formája. De Jeremiás üzenete nem az, hogy idomulj a hatalomhoz, hanem az, hogy őrizd az erkölcsi tartást a fogságban is. A békéért való imádság nem azt jelenti, hogy a békéért mindent szabad, hanem hogy a béke csak igazságon alapulhat.

Kedves Tamás,

a vita tehát nem a pragmatizmus vagy heroizmus kérdése, hanem az értelmezés, hogy mit nevezünk hűségnek. A zsidó hagyomány minden korszakban sokféle választ adott a túlélés dilemmájára — de egy közös nevezője mindig volt: nem az maradt meg, aki a kompromisszumot választotta, hanem az, aki a Tóra és az önazonosság folytathatóságát őrizte.

A te olvasatod a hanukkát diplomáciai szimbólummá, a jabnei túlélést poldermodellé, a hitet közmegegyezéssé szelídíti. De a zsidó történelem mélyszerkezete másról szól: arról, hogy a fényt nem lehet alku tárgyává tenni.

Köszönöm a beszélgetést!

*Üdvözöllek,
Gyuri*

Biró Tamás:

Kedves Gyuri, én is köszönöm a beszélgetést. Precízen összefoglaltad, hogy hol különbözik a történelemértelmezésünk és a helyzetértékelésünk. Természetesen tisztában vagyok az 1. századi judaizmus sokféleségével, és persze retorikai okokból sarkítottam, amikor a Johanan ben Zakkaj előtt álló (és a konkrét történetben említett) opciókra szűkítettem le a választási lehetőségeit. Egyébként nem is annyira nagy a különbség közöttünk, hiszen én is azt tartom win-win szituációnak, ha a zsidó közösség is megőrizheti az értékeit, és a környezete is. Johanan ben Zakkaj megőrizhette a Tórát, Vespasianus pedig „rabbinikus felügyelet alatt” rombolhatta le Jeruzsálemet. Hiszen a talmudi történetben Johanan ben Zakkaj

bibliai idézetekkel legitimálja Jeruzsálem elfoglalását. Egyetértünk abban, hogy minden látszat ellenére ez nem egy nulla összegű játék, ahol az egyik fél annyit nyer, amennyit a másik enged. A rabbinikus olvasat szerint Johanan ben Zakkaj hosszú távon többet nyert, mint amennyit veszített, és más opciót választva még többet veszített volna.

Különbség abban van közöttünk, hogy a történelmi tapasztalatok alapján te nem látsz visszafordulási lehetőséget a csúszós lejtőről, ezért a lejtőn való elindulást stratégiai hibának és erkölcsi véteknek tartod. Én viszont bízom abban, hogy még a legmélyebb pontokról is fel tudott emelkedni a zsidóság, és újra tudta építeni magát. Jeruzsálem romjain felépült Javne. Vagyis megengedem a lejjebb való lépést, ha ez szükséges az újbóli felemelkedéshez.

Gábor György:

Kedves Tamás, köszönöm, hogy továbbvitted a gondolatot. Valóban, a különbség nem történeti adatainkban, hanem a történelemhez való morális viszonyunkban rejlik.

Nem a zsidóság túlélőképességében kételkedem – abban hiszek, hiszen maga a zsidó történelem ennek a csodája –, hanem a világ tanulékonyságában nem hiszek többé.

A zsidóság mindig képes volt újrateremteni magát a romokból, de az emberiség rendre újrateremti a romokat, amelyekből a zsidóságnak újra és újra föl kell támadnia.

Én nem a zsidóságtól vontam meg a bizalmamat, hanem attól a világtól, amely kétezer éve megvonja a bizalmát a zsidóságtól. És amely a „soha többé” jelszavát a „mindig újra” gyakorlatává változtatta.

Johanan ben Zakkaj történetében – amelyet te win-win helyzetként olvasol – én nem két felet látok, akik kölcsönösen engednek egymásnak, hanem egy birodalmat, amely rombol, és egy tanítót, aki menti, ami még menthető.

Nem az együttműködés története ez, hanem a túlélés kísérlete a pusztítás közepette.

Javne nem kompromisszum volt, hanem menekülés: az emlékezet szigete a történelem árjában.

A „rabbinikus felügyelet alatt” zajló rombolás tehát nem szövetség, hanem tragikomikus láttelep arról, hogy a szellem milyen mértékben kényszerül elviselni az erőszakot.

A te olvasatod szerint a történelem lejtőjén való leereszkedés megengedhető, mert hiszel a felemelkedésben. Én is hiszek a felemelkedésben, de azt gondolom: nem minden lejtő vezet völgybe – van, amelyik szakadékkba.

A remény nem azonos az önfeladással, és a „mégis túléljük” tapasztalata nem jogosít fel arra, hogy újra kipróbáljuk, hányadszor lehet még túlélni.

A zsidó történelem paradoxona, hogy minden generáció bizonyította: a zsidóság elpusztíthatatlan – de mindig mások bizonyították, hogy újra és újra meg lehet próbálni.

A mi felelősségünk ma nem az, hogy újabb Javnékat építsünk a romok helyén, hanem hogy ne engedjük, hogy újra romok keletkezzenek.

A zsidó történelem méltósága nem abban áll, hogy képes újrakezdeni, hanem abban, hogy nem felejt.

A te álláspontod a hitből táplálkozó bizalomé; az enyém a történelemből fakadó gyanakvásé.

És a kettő között most nem szakadék van, csak az a vékony vonal, ahol a fény kezdődik: a fény, amely – dafke – nem a kompromisszumra, hanem a felismerésre világít rá.